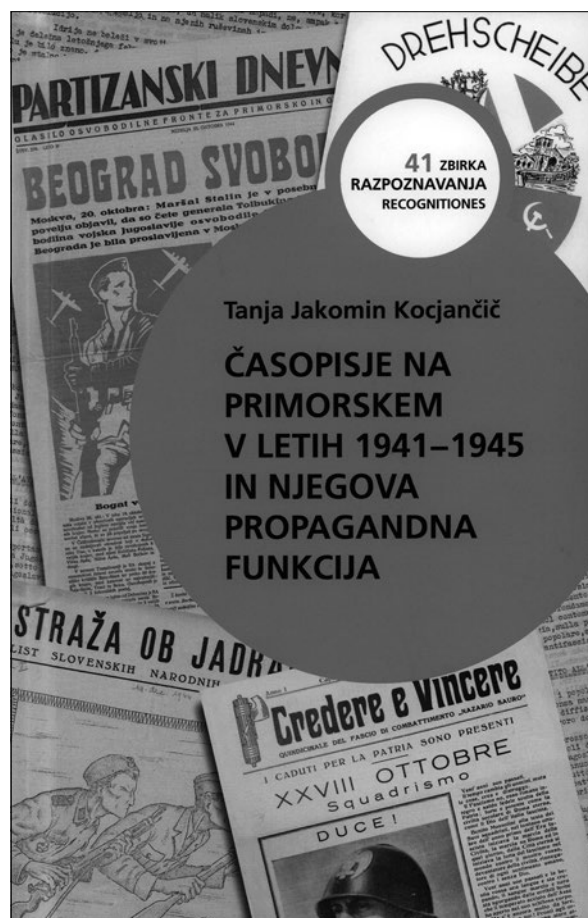

Tisk nikoli ne služi samemu sebi ...

Tanja Jakomin Kocjančič, *Časopisje na Primorskem v letih 1941–1945 in njegova propagandna funkcija*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2021. 343 strani. (Zbirka Razpoznavanja/Recognitiones; 41)

Avtorica, kulturologinja in socialna antropologinja, samostojna raziskovalka s področja zgodovinopisja in kulturologije, je leta 2018 doktorirala na *Fakulteti za humanistične študije Univerze na Primorskem* na temo *Slovensko Primorje v časopisni propagandi 1941–1945*. Pričujoče delo je razdelila na štiri poglavja, razčlenjena s podpoglavji. V uvodu predstavi svoje metode dela ter literaturo in druge vire o časopisni propagandi na Primorskem. Izpostavi dejstvo, da časopisna propaganda na Slovenskem, kljub nekaterim temeljnim delom, še vedno ni pregledno in sistematično obdelana, medtem ko je časopisje Primorske skorajda povsem neraziskano.

Osrednji del knjige sta drugo in tretje poglavje. Na začetku poglavij v opisu poda posamezne terminološke dileme (npr. narodnosvobodilni tisk: partizanski tisk). V drugem poglavju poda pregled časopisov na Primorskem v obravnavanem času po izdajateljih. V štirih podpoglavjih (partizanski tisk, tisk primorskega domobranstva, italijansko režimsko/kolaborantsko časopisje in nemško okupatorsko časopisje) poda oceno stanja in predstavi po enega ali več pomembnejših časopisov, ostale le z osnovnimi podatki. Vsako podpoglavje začne s citatom, s katerim strnjeno poda miselnost izdajateljskega kroga, njegove poglede na pomen in naloge tiska ter način njegove uporabe (*»Dober tisk je orožje ljudstva.«* /.../ *»Nobena informacija ne bo dosegla bralcev, ne da bi jo mi pred tem preverili.«* /.../ *»Tisk nikoli ne služi samemu sebi, temveč svojim najvišjim političnim ciljem«* /.../.)

V pregledu partizanskega tiska izpostavi njegov velik pomen za razvoj narodne in kulturne zavesti. Sploh je to veljalo za Primorsko, kjer je italijanska oblast že leta pred vojno prepovedala vsako uporabo slovenščine v javnem življenju. Osrednje mesto v primorskem partizanskem tisku je imel *Primorski dnevnik*. Avtorica predstavi še druge partizanske liste, tudi številna vojaška glasila, ki so v obravnavanem obdobju nastala na Primorskem. Slednja so bila posebnost partizanskega tiska in so bila novost v slovenski zgodovini. Vseh ni podrobno obravnavala, saj je imela skoraj vsaka partizanska enota svoj časopis ali vsaj *stenčas* (stenski časopis), od propagandnega odseka pri štabu IX. korpusa do bataljonov in celo čete.

Tisk primorskega domobranstva je začel nastajati jeseni leta 1943, ko so nacistični oblasti *Slovenskemu narodno varnostnemu zboru* (SNVZ), ki je bil organizacijski okvir razvoj domobranstva na Primorskem, dovolile izdajanje sicer strogo cenzuriranih, revij. Mnogi med listi, ki so izhajali kot ciklostirana glasila posameznih domobranskih

skupin ali območij, so bili domobranski po vsebini, niso pa tega izražali v naslovih. Služili so obveščanju vojakov o akcijah in o kulturni in propagandni dejavnosti primorskih domobrancev. Njihov osrednji list na je bil *Goriški list*, dejansko glasilo SNVZ (maj 1944 – april 1945), poleg tega jih je izhajalo še nekaj, vendar nekajkrat manj kot na partizanski strani.

Za razliko od partizanskega in domobranskega tiska italijansko režimsko časopisje ni nastalo v času vojne, ampak je bilo že ob vstopu Italije v vojno del propagandnega stroja fašistične stranke. Po kratki predstavitvi značilnosti fašizma (ustavi se tudi ob pojmu obmejni fašizem) in fašističnega propagande avtorica predstavi tri obdobja v času vojne, ki so različno vplivala na delovanje tedanjega časopisja. Prvo obdobje od vstopa Italije v vojno do 25. julija 1943 je čas, ko je tisk propagandno sredstvo fašistične stranke, drugo, Badogliovo, obdobje od 25. julija do 8. septembra 1943 prinese prej nadzorovanemu časopisju določeno avtonomijo (kraljevska družina je bila še vedno nedotakljiva), tretje obdobje do 30. aprila 1945 (čas nemške vojaške zasedbe) pa je čas, ko je zasedbena oblast bila naklonjena tisku, ki je ostalo zvesto Benitu Mussoliniju. Na ta čas se nanaša oznaka kolaborantsko časopisje v naslovu podpoglavja. Prebivalstvo je lahko bralo tako vsedrjavno kot lokalno časopisje, med zadnjimi je bil vodilni *Il Piccolo*. Avtorica v tem sklopu omeni tudi katoliški tednik *Vita Nuova*, ki pa ni bil režimski časopis. Zaradi sledenju svojemu verskemu izhodišču in izogibanju političnih in vojaških tem je bil edini tržaški časopis, ki je užival relativno avtonomijo.

Nemško okupatorsko časopisje je tudi na Primorskem sledilo običaju hitrega začetka izdajanja tiska v nemškem jeziku po zasedbi novih ozemelj. Tudi glede organizatorja v zvezi s propagando in tiskom so se ravnali po že ustaljeni praksi, da ju je v prvem obdobju zasedbe upravljalo konzularno predstavništvo, nato je delo prešlo na oddelek za tisk, propagando in kulturo pri *Vrhovnem komisariatu Operacijske cone Jadransko primorje*. Ta je moral razčistiti nesporazume glede pristojnosti z generalnim konzulatom v Trstu in vojsko, kasneje pa se je v njegovo delo vmešavalo tudi poveljstvo SS in policije. Njegovi pripadniki so izvajali cenzuro, njihov vpliv se je zelo okrepil po atentatu na

Hitlerja julija 1944. Avtorica v tem podpoglavju opiše tudi založniško dejavnost lokalne civilne uprave. Med nemškim okupatorskim tiskom, ki je izhajal v *Operacijski coni Jadransko primorje*, je bil najpomembnejši dnevnik *Deutsche Adria Zeitung*.

V tretjem poglavju avtorica prikaže izsledke svoje komparativne analize propagandne funkcije štirih skupin izdajateljev tiska. Številni elementi so skupni vsem (uporaba gesel, kritika in smešenje nasprotnika, povzdigovanje svojih zaveznikov, pogledi na povojno ureditev družbe, odnos do nacionalnosti, vere, družine, žensk), nekatere teme zasledimo le pri posameznih.

Vsako podpoglavje začne z gesli, tipičnimi za posameznega izdajatelja tiska. Pri partizanskem taboru našteje največ tipov (protifašistična propaganda gesla in gesla, uperjena proti domačim izdajalcem; demokratična in k bratstvu usmerjena gesla; gesla, ki so povzdigovala Sovjetsko zvezo, Stalina in *Rdečo armado* ter druge zaveznike; gesla, ki so pozivala k mobilizaciji in podpirala NOB; gesla, ki so nagovarjala ženske in dekleta k sodelovanju v boju za osvoboditev; gesla, ki so poudarjala priključitev Primorske in Trsta k Jugoslaviji; gesla, ki so izpostavljala OF). O vlogi žensk so se razpisali vsi: partizanska stran govori o novi, družbeno aktivni ženski, lik matere je trpeča, a v svetlo prihodnost zazrta oseba. Nasprotno domobranska propaganda, v odziv na udeležbo ženska v odporu proti okupatorju, tudi pod vplivom katolicizma, postavlja ženske v tradicionalno vlogo matere, skrbnice otrok in doma. Italijanski fašizem je imel dvojni pogled na žensko: tradicionalen (skrb za moža in otroke), hkrati pa jo je, deloma zaradi ideologije, kasneje tudi zaradi potrebe po njenih rokah, postavljal v javno življenje. Nemško okupatorsko časopisje je zelo povzdigovalo materinsko vlogo ženske.

Glede odnosa do »drugih«: partizanska stran zlasti napada domače izdajalce, domobrance, četnike in sredince. Slednji so bili predmet kritike tudi v domobranski propagandi, poleg tega pa še seveda partizani, Italijani, tudi že pred vojno na Slovenskem prisotni antisemitizem je dobil krila še v listih primorskega domobranstva. Uvedba rasne zakonodaje v Italiji se je čutila tudi v časopisju italijanskega režimskega časopisja, poleg Judov se je to lotilo »barbarski rasi« pripadajočih »banditov«

(partizanom s podporniki), pri označevanju katerih ni izbiralo izrazov. Ne le v italijanski propagandi je pomembno mesto zavzemala moralna diskvalifikacija nasprotnika, zlasti žensk v njegovih vrstah. Osrednji negativni lik je pripadel Titu. Nemško okupatorsko časopisje je za partizane uporabljalo isti izraz kot italijansko, poleg tega pa še marsikaterga, ki je partizanom pripisoval najslabše človeške lastnosti. Kljub opisovanju dejavnosti partizanskih »tolp« je bila ta minimizirana, bila naj bi brez teže, izraz primitivizma domačinov in brez vpliva na moč nemške vojske. Nemško časopisje je povzemalo tudi domobransko propagando in napadalo *Osvobodilno fronto*. Tu se je domnevno naslanjalo tudi na slovenske pisce člankov. Kot »teroriste in morilce« so imenovali anglo-ameriške zaveznike, zlasti zaradi pogosto objavljenih posledic letalskih napadov na kraje v Primorju. Pri prikazu nasprotnikov so si vse strani pomagale tudi s fotografijami, risbami in karikaturami, katerih splošno propagandno, pa tudi vlogo smešenja nasprotnika, avtorica opiše pri vseh.

V odnosu do komunizma in boljševizma so bili listi domobranske, italijanske in nemške strani očitno enotni. Za prve je bil spopad s komunizmom boj proti brezboštvu. Religija je bila nasploh pogosto uporabljena v domobranski propagandi. Fašizem je v komunizmu videl sovražnika Evrope, tako ideološkega kot nacionalnega, saj naj bi Tito zastopal le interese slovanskega imperializma. Nacistično časopisje je poleg evropskega novega reda

in antisemitizma kot eno ključnih tem izpostavljalo antikomunizem in antiboljševizem.

Glede »drugih«, ki so se z ramo ob rami borili proti zgoraj naštetim, je časopisje brenkalo na povsem druge strune. Partizanska stran je izpostavljala povezanost s slovanskimi narodi ter sodelovanje z zavezniki, med katerimi v geslih prednjači omenjanje Sovjetske zveze. Domobranska propaganda sodelovanje z nemškim okupatorjem utemeljuje z dejstvom, da je ta manj nevaren kot komunizem, ki nasprotuje veri. Odpor močni nemški vojski opisujejo kot brezploden. Kolaboracijo je seveda podpirala tudi stroga cenzura na območju nemške okupacijske cone. Italijanski režimski tisk je z naklonjenostjo gledal na nacistično Nemčijo, s katero Italija koraka »do zmage«. Pogosti so zapisi občudovanja moči nemškega orožja, ljudstva in njihovega vodje.

Delo v tem poglavju obravnava še nekaj potez propagande (npr. partizanski mitingi in domobranski shodi, pesništvo, pogled na položaj Primorske in Trsta v novi ureditvi sveta, mobilizacija, organizacija *Todt*). Sledijo mu sklep, navedba virov in literature ter imensko kazalo. Poleg že omenjenih fotografij, risb in karikatur, knjigo ilustrirajo tudi naslovnice poglavitnih navedenih časopisov.

Ob zaključku lahko le z gotovostjo ugotovimo, da je časopisna (beri medijska) propaganda še kako aktualna v vseh časih.

Bojan Himmelreich